

С. Б. Березіна,
к. е. н., доцент, доцент кафедри страхування, банківської справи та ризик-менеджменту,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

ПОРІВНЯЛЬНА ОЦІНКА НАЦІОНАЛЬНОЇ І ЗАКОРДОННИХ СИСТЕМ СТРАХУВАННЯ

S. Berezina,
Phd, Associate Professor of the Department of Insurance, Banking and Risk Management,
Kyiv National Taras Shevchenko University

COMPARATIVE ESTIMATION OF NATIONAL AND FOREIGN SYSTEMS OF INSURANCE

Розглянуто особливості страхової справи в країнах світу. Показано, що якість страхової допомоги залежить, перш за все, від багатства країни.

Здійснено порівняльний аналіз систем страхування у розвинутих країнах з практикою соціального страхування в Україні. Він показав, що Україна за моделями соціального страхування майже нічим суттєво не відрізняється від інших країн світу за виключенням незначних винятків.

Позначені можливі шляхи посилення соціального захисту. Враховуючи поточний соціально-економічний стан України кардинальним шляхом визначено вихід з кризи і подальший розвиток економіки, інші заходи — вдосконалення існуючої системи соціального захисту методами соціального ризик-менеджменту.

The considered features of insurance business are in the countries of the world. It is shown that quality of benefit to insure depends, foremost, from riches of country.

The comparative analysis of the systems of insurance is carried out in the developed countries with practice of social security in Ukraine. He showed that Ukraine after the models of social security almost substantially differs nothing from other countries of the world after the exception of insignificant exceptions.

Mark possible ways of strengthening of social defence. Taking into account current socio-economic status of Ukraine a cardinal way an exit from a crisis and further development of economy, other events is perfection are certain to existing systems of social defence by the methods of social risk management.

Ключові слова: особливості страхування в країнах світу, національна система страхування, порівняльний аналіз страхування, шляхи посилення соціального захисту.

Key words: features of insurance in the countries of the world, national system of insurance, comparative analysis of insurance, ways of strengthening of social defence.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

З розвитком суспільства і глобалізацією економіки особливого значення набувають ризики, як небезпеки втрат. Зараз ризик наявний в усіх сферах життє-

діяльності людини. Окремі з них приводять до величезних втрат майна, машин і устаткування, а деякі пов'язані з безпекою життя окремих людей і навіть усього суспільства у цілому. Кризова ситуація в економіці

України додатково посприяла виникненню багатьох соціальних і групових конфліктів, зменшенню порядку, виникненню додаткових ризиків. А це втрата сил і ресурсів, додаткові гальми на шляху до перебудови країни.

Звідси виникла нагальна потреба в організації ефективних систем захисту найманих робітників від соціальних ризиків, ризиків втрати заробітної плати, у зв'язку з нещасним випадком на виробництві, хворобами, старістю, інвалідністю, втратою годувальника, безробіттям. Постала гостра необхідність використання нових і вдосконалення існуючих методів і інструментів запобігання негативному впливу ризиків.

Важливішим інструментом сучасного ризик-менеджменту постало формування в соціальній політиці економічно-розвинених країн, а також і в Україні, національних систем соціального страхування як протидії соціальним ризикам. Їх побудова і функціонування мають власні особливості і різну ефективність результатів. Відповідно, виникає потреба порівняти досвід функціонування систем страхування, які діють у різних країнах і в Україні, і на цій основі позначити можливі шляхи посилення соціального захисту у нашій країні.

ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ

Предметом дослідження є порівняльна оцінка досвіду функціонування систем страхування, які діють у різних країнах і що спрямовані на забезпечення соціального захисту людини на випадок постійної чи тимчасової втрати працездатності, каліцтва на виробництві, безробіття, підтримки материнства, охорони здоров'я та інших соціальних ризиків.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Досвід побудови і функціонування національної і закордонних систем страхування розглянутий у багатьох роботах. Іноземний досвід страхування висвітлений у дослідженнях І. Фаахла [1], С. Грімсlea [2], та ін, а вітчизняний розглянутий у роботах В.М. Птухи [3], М.Т. Казмерчука [4] та ін. Особливості страхування в ісламських країнах висвітлені в роботі [5]. Д. Культер і Р. Джонсон присвятили своє дослідження висвітленню теорій виникнення відносин страхування [6]. Усі ці роботи мають специфічний характер і не спрямовані на порівняння національної і закордонних систем страхування, чому якраз і присвячене це дослідження.

МЕТА ТА ЗАДАЧІ РОБОТИ

Мета роботи — здійснити порівняльну оцінку національної і закордонних систем страхування та на цій основі виявити можливі шляхи посилення соціального захисту в Україні.

При цьому необхідно вирішити такі задачі:

1. Визначити особливості страхової справи в країнах світу.
2. Зробити порівняльний аналіз іноземних систем з практикою соціального страхування в Україні.
3. Позначити можливі шляхи посилення соціального захисту, враховуючи поточний соціально-економічний стан України.

МЕТОД ДОСЛІДЖЕННЯ

У дослідженні використовується метод логічного зіставлення. Йдеться про цілеспрямоване розширення потоку інформації для аналізу шляхом виділення логічних ланок, яких не достає у логіці соціального ризик-менеджменту.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Особливості систем страхування по країнах світу У ранньому середньовіччі (10—13 ст.) страхування мало зародкову форму, ним займалися лише цехи і

гільдії купців. У 14 ст. виникло комерційне страхування, що обслуговувало морські ризики. У 17 ст. з'явилися страхові акціонерні компанії. У цей час в Англії вперше здійснили страхування від пожеж, а в наступному віці — страхування життя. У 18 ст. в Західній Європі налічувалось біля 100 видів страхування майна і життя. Тоді ж були закладені математичні основи теорії актуарних розрахунків.

Соціальний захист на постійній основі на державному рівні було здійснено, мабуть, уперше лише в 19 ст. в Німеччині після об'єднання її "земель". Німецький кайзер у 1881 році оприлюднив послання щодо права робітників на соціальний захист, на підставі чого рейхстаг видав три закони про соціальне страхування: у випадку захворювання, від нещасного випадку, за інвалідністю і старістю [7]. Приклад Германії невдовзі наслідували Австрія і Угорщина. У 1911 році Британія впровадила обов'язкове медичне страхування.

Після 1920 року обов'язкове соціальне страхування поширилось по усій Західній Європі. У США державне страхування було впроваджено лише 1935 році, коли економіка країни почала виходити із стану "великої депресії".

Зараз існуючі у світі системи страхування мають значні особливості. Йдеться переважно про обов'язкове державне страхування, тому що комерційне страхування рідко має національні відмінності (хіба що за обсягом обороту капіталу).

Особливості державного страхування у Великобританії [8]. У страховий фонд сплачують, починаючи з визначеного мінімуму доходу. Інакше — добровільний внесок. Якщо заробітна плата перевищує умовний максимум, плата становить 2%. Інакше — 12%. Єдині страхові внески покривають пенсійні виплати (3 види) і власне соціальні виплати (7 видів допомоги).

Кожний платник має особовий рахунок у страховому фонді. За найманого працівника внески здійснює роботодавець. Медичне страхування здійснюється окремо.

Особливості державного і недержавного страхування в США [9; 10]. Страхова допомога фінансується через податки на заробітну плату. Тільки громадяни, котрі є платниками внесків у програму соціального страхування, мають право отримувати страхову допомогу в страхових випадках. Однак є виключення. Так, продовольчі талони видають усім нужденним. Страховими випадками вважають:

- старість (пенсійне забезпечення);
- інвалідність;
- втрату годувальника;
- безробіття;

хворобу (медичне страхування молодих осіб з певними видами захворювань і пенсіонерів).

Право на отримання допомоги в рамках приватної страхової програми засновано на договорі страхування. Страховик, як правило, не має одностороннього права на зміну або припинення покриття до закінчення терміну дії договору.

Навпаки, програми державного страхування зазвичай засновані на статуті страхового фонду (а не контракті). Отже, право на одержання допомоги є статутним, а не договірним. Це означає, що положення програми страхування можуть бути змінені будь-коли, якщо статут змінений. Щоб цього не сталося, в США регулярно проводять прогнозні розрахунки страхових внесків і витрат на 70 років уперед.

У США одночасно діють дві медичні програми. Програма Medicare працює на умовах соціального страхування, а програма Medicaid — як соціальне забезпечення. Різниця між ними в наступному. Якщо при страхуванні враховують внески бенефіціара-страхувальника, то програма соціального забезпечення здійснює виплати за потреби, незважаючи на розмір внесків. Робота

системи медичного страхування забезпечується мережею лікарень і окремих лікарів, котрі отримують за свої послуги грошову компенсацію від уряду.

Базова ставка податку на соціальне забезпечення в США становить 6,2% від заробітної плати працівника. Крім того, робиться збір на медичну допомогу у розмірі 1,45%, і збір на соціальне страхування у зв'язку з безробіттям у розмірі 6,2%. Тобто загальна сума внесків у фонди соціального страхування становить 13,85%.

Особливості державного страхування в Гібралтарі [11]. Страхова допомога фінансується через податки на заробітну плату. 10% сплачує робітник і 20% — роботодавець. Працюючі пенсіонери внески не роблять, але роботодавець продовжує сплачувати страхові внески. Ті, хто працює на декількох роботах, сплачують за основним місцем зайнятості.

Особливості державного страхування на Кіпрі [12]. На Кіпрі добре поставлена державна статистика в сфері соціального страхування. Цікавими є кількісні співвідношення. Так, адміністративні і операційні витрати становили в 2016 році лише 0.6% від загалу. Але витрати фонду соціального страхування на медичне обслуговування ще менші і становлять 0.25%. При цьому пенсія по старості складає 70% від загалу. Сума страхових виплат переважається щорічно в бік збільшення. Особливим є те, що фонд соціального страхування здійснює виплати допомоги незастрахованим категоріям громадян, наприклад, виплати на сирітство тощо.

Особливості державного страхування в Ірландії [13]. Тут фонд соціального страхування складається з поточно рахунку і інвестиційного рахунку, котрими керують міністр з питань зайнятості і міністр фінансів відповідно. На поточний рахунок поступають внески роботодавців і найманих робітників. Ці кошти спрямовують на фінансування різних видів соціального страхування. Працівники, котрі молодші 16 років і старші 66 років страхові внески не роблять. Будь-хто з доходом більшим за 5000 євро додатково сплачує страхові внески в розмірі 4% від незароблених доходів (здавання в оренду, отримання дивідендів чи процентів по депозитам тощо). Рівень виплат застрахованій особі залежить від класу страхування, який, у свою чергу, залежить від рівня її заробітної плати.

Інвестиційний рахунок виконує роль ощадного рахунку.

Особливості державного страхування в Ісландії [14]. Соціальне страхування в Ісландії фінансується з державного казначейства (бюджету), який, у свою чергу, поповнюється шляхом сплати загальних податків і податків на заробітну плату, що виплачуються роботодавцями і працівниками. Усі особи, що проживають в Ісландії протягом певного часу, вважаються застрахованими Ісландської системою соціального страхування. Пенсіонери отримують додаткову допомогу в вигляді доплати за житло, доплат за користування транспортними засобами тощо.

Особливості державного страхування в Литві і Латвії [15; 16] полягають у тому, що ця система вельми складна і деталізована, що дозволяє максимізувати надходження і мінімізувати витрати на соціальний захист. Але при цьому мають бути охоплені майже всі ті, хто потребує допомоги.

Особливості державного і приватного страхування в ПАР [1]. У ПАР набуло розвитку як державне, так і приватне страхування.

Обов'язкове державне страхування включає загальні види соціального страхування (тимчасова непрацездатність, безробіття, пологи, смерть тощо). Страхові внески сплачують роботодавці в розмірі 1% від фонду заробітної плати.

Добровільне приватне страхування передбачає медичну допомогу і страхування від дорожньо-транспорт-

них пригод. Кожний вид страхування регулюється окремим агентством.

Особливості страхування в ісламських країнах (Такафул) [5]. Такафул — це система страхування, що базується на дотриманні норм шаріату, які, в свою чергу, спираються на тексти Корану і Суни. Незважаючи на древні коріння (раннє середньовіччя), система страхування має цілком сучасний вигляд. Головними заборонами такафула є:

гарар — спекуляція;
майсир — азартна гра;
ріба — лихварство.

У межах такафула страхувальники можуть претендувати на частину прибутку страховика від інвестиційної діяльності. Наприклад, у Об'єднаних Арабських Еміратах страхові компанії, які здійснюють страхування автотранспорту, використовують механізм, за яким власник автомобіля, зробивши сплату страхової премії, стає акціонером компанії і отримує частину її прибутку за підсумками року. У разі, якщо протягом дії договору страхових випадок не виникає, то при продовженні поліса частка страхувальника в капіталі компанії виростає на суму нової премії, збільшуючи можливі дивіденди. Той самий механізм, іменований аманом, застосовується при страхуванні нерухомості, життя, вантажів тощо.

Обов'язкове державне страхування в країнах шаріату не практикується.

Порівняльна оцінка національної і зарубіжних систем страхування

Існуючі в світі моделі соціального захисту населення (страхові і нестрахові) можна згрупувати таким чином [17; 18]:

Соціально-демократична модель. Її дотримуються скандинавські країни. Згідно цієї моделі держава бере на себе левову частку відповідальності за соціальний захист.

Неоліберальна модель. Вона діє переважно в США і Канаді. Організацією соціального захисту займаються переважно профспілки.

Неоконсервативна модель (континентальна модель, модель О. Бісмарка). Засновником цієї найбільш поширеної моделі вважають ФРН. Вона знайшла застосування також у Австрії, Франції, Польщі і на теренах пострадянських країн. Це змішана модель. Вона передбачає державно-приватну відповідальність за соціальний захист населення. Державне страхування базується на зборі страхових внесків, встановлених відповідно зі страховими тарифами. Однак обов'язок по компенсації виробничих нещасних випадків не входить в сферу державної відповідальності, а покладається на особливі структури — безприбуткові корпорації "публічного права", які ведуть свою роботу під контролем держави. Таким чином, ця модель поєднує принципи як державної так і приватної форм соціального захисту. Основні принципи моделі:

зв'язок між рівнем соціального захисту та тривалістю професійної діяльності;

соціальні видатки фінансуються, переважно, за рахунок страхових внесків роботодавців і застрахованих працівників;

величина страхових виплат визначається насамперед величиною страхових внесків.

Для малозабезпечених членів суспільства, що не мають можливості отримувати страхові соціальні виплати (наприклад, через відсутність страхового стажу), соціальний захист реалізується через принцип соціальної допомоги (тобто фінансується з бюджету).

Зокрема в Німеччині діє подвійна система страхування здоров'я за участю і приватних, і державних організацій.

Модель Бевериджа. Вона впроваджена у Великобританії і Ірландії. Головну роль відіграє держава. Мо-

дель спрямована на соціальний захист збіднілих верств населення. Збирання соціальних внесків здійснює та сама служба, яка збирає податки.

Модель приватного страхування в основному поширена в Бельгії, Фінляндії та Португалії. Тут соціальне страхування будується виключно на комерційній діяльності приватних страхових компаній.

Система соціального захисту, введена в Україні, найбільшою мірою відповідає німецькій моделі. Однак у плані впровадження системи єдиного внеску українська система страхування майже не має аналогів у світі. Часткові виключення становлять Великобританія і Казахстан. Зокрема в Казахстані єдиний соціальний внесок становить 11% від фонду заробітної плати і охоплює страхування на випадок втрати [4]:

годувальника;
роботи;
доходу у зв'язку з вагітністю та пологами;
доходу у зв'язку з усиновленням (удочерінням) новонародженої дитини (дітей);
доходу у зв'язку з доглядом за дитиною до досягнення нею віку одного року.

Внески на інші види страхування стягують окремо.

Що стосується методів адміністрування збору страхових внесків, зазначимо таке. У Західній Європі розповсюджено п'ять методів адміністрування [4]:

1. Паралельне здійснення окремими установами соціального страхування своїх функцій. Управління системою повністю децентралізовано і відокремлене від податкової системи. Цим методом послуговуються: Австрія, Данія, Люксембург.

2. Реєстрацію страхувальників і бенефіціарів, збирання внесків, облік звітності платників здійснює єдина установа. Навпаки, страхові виплати здійснює кожний страховий фонд окремо. Цим методом послуговуються: Бельгія, Болгарія, Іспанія, Італія, Македонія, Німеччина, Польща. До них наближена і Україна. (Але в цих країнах не введена система єдиного соціального внеску, діюча в Україні).

3. Єдина установа, що здійснює збір внесків, водночас здійснює і виплати. Цим методом послуговуються: Греція, Литва, Мальта, Португалія, Словачія, Чехія, Швейцарія.

4. Функція збирання страхових внесків покладена на податкову адміністрацію. Навпаки, реєстрацію бенефіціарів, виплату їм грошової допомоги та надання соціальних послуг здійснюють інші органи. Цим методом послуговуються: Албанія, Боснія та Герцеговина, Естонія, Нідерланди, Румунія, Сербія, Словенія, Хорватія, Чорногорія.

5. Податкові органи здійснюють збір і розподіл страхових внесків, інші функції виконує інша установа. Цим методом послуговуються: Великобританія, Ісландія, Норвегія, Фінляндія, Швеція.

Згідно з [6], на Заході існує декілька теорій щодо виникнення і сутності соціального захисту взагалі і соціального страхування зокрема. Це теорія:

руйнівного впливу капіталізму;
політичної легітимності;
прагнення до розкоші (закон Вагнера);
демографічної неоднорідності;
Левіафана, запропонована Т. Гоббсом.

Теорія руйнівного впливу капіталізму виходить з того, що соціальне страхування є захисною функцією суспільства як відклик на економічну нестабільність, породжену капіталістичними відносинами. Що стосується моменту виникнення соціального страхування, теорія суперечить історичним відомостям. Адже страхування відомо з давніх часів. Що стосується нестабільності, вона — породження стрімкого розвитку, притаманного буржуазному суспільству.

За теорією політичної легітимності, соціальне страхування є методом боротьби держави супроти робітничого руху, проти інакомислення взагалі. Отже соціальне страхування, згідно теорії, має бути притаманним, перш за все, державам з автократичним режимом. Ця теорія посиляється на заяви засновника обов'язкового державного страхування Отто Бісмарка. Дійсно, намірами Бісмарка було таким способом пом'якшити соціалістичні антибуржуазні настрої в суспільстві. Однак, як відомо, наслідки завжди відрізняються від мети, вони завжди ширше задумів суб'єкта дій. Саме тому таке пояснення не коректне. Антиприклад — Іспанія, Греція і Португалія, де соціальне страхування почало розвиватися лише після краху автократичних режимів.

Закон Вагнера свідчить, що темпи зростання державних витрат (у тому числі на соціальне страхування) перевищують темпи зростання економіки. Іншими словами, частка держави у ВВП має з часом зростати. Кажучи взагалі, це не зовсім закон, а висновок з декількох інших законів-пояснень. Зростання витрат, згідно з теорією, обумовлено зростанням необхідності:

- 1) забезпечити правопорядок;
- 2) фінансувати приватні підприємства з метою їх прискореного зростання (асигнування в науку, венчурні підприємства тощо);
- 3) обслуговувати зростаючий зовнішній борг;
- 4) забезпечити відповідний розвиток системи соціального захисту.

Незалежно від того, наскільки пояснення Вагнера є слушними (довільними або помилковими), цей закон залишився не підкріпленим статистично. Зокрема частка страхових витрат у різних високо розвинених державах вельми варіабельна і коливається від 6 до 17% від ВВП. При цьому в країнах з великим доходом відсотки часто менші за країни з низьким доходом. Суперечить "закону" і економічна динаміка. Наприклад, при стрімкому зростанні ВВП у Ірландії і Нової Зеландії частка страхових витрат держави у ВВП знижувалась тощо.

За теорією демографічної неоднорідності, соціальний захист повільніше впроваджується в країнах з національною, релігійною, лінгвістичною різноманітністю. Ця теорія була розроблена, на нашу думку, з політичних міркувань, щоб "пояснити", чому в США (а також Швейцарії) соціальний захист на державному рівні було впроваджено пізніше, ніж у Германії і багатьох країнах Західної Європи.

Так звана теорія Левіафана була запропонована ще Томасом Гоббсом (1588—1679). Для Гоббса держава споріднена з біблейським чудовиськом Левіафаном. Зміст теорії полягає в наступному. Ведення війни потребує додаткових витрат. Тому під час війни збільшуються податки. Після закінчення війни податки не зменшують, але спрямовують їх на соціальний захист. З іншого боку, ведення війни потребує здорових солдатів. Саме для цього вводять медичне страхування.

Теорія набуває зовсім інший смисл, коли стосується пенсійного забезпечення. Її зміст у наступному. З феноменом старіння населення частка виборців-пенсіонерів зростає; отже, мають зростати і пенсійні витрати держави.

Як бачимо, теорія грішить непослідовністю. Однак фахівці наголошують, теорія виправдала себе, зокрема, під час Бурської війни 1911 року (створення медичного страхування у Великобританії) і під час японсько-китайської війни 1927 року (створення медичного страхування в Японії). При цьому підкреслимо, для протилежної сторони військового конфлікту — ПАР і Китаю — ця теорія підтвердження не мала.

Підсумовуючи, зазначимо, що усі перелічені теорії соціального страхування вирішують філософське пи-

Таблиця 1. Розмір та пропорції страхового навантаження в системах соціального страхування країн ЄС і України

Країна	Страхові внески (% від заробітної плати)		
	роботодавець	працівник	усього
Австрія	25.1	17.2	42.3
Німеччина	21.2	19.8	41.0
Греція	28.2	15.4	43.6
Італія	35.1	9.5	44.6
Нідерланди	29.4	25.6	55.0
Франція	38.9	12.5	51.4
Україна	37.7	3.6	41.3

Джерело: доповідь науково-дослідного інституту праці і соціального страхування Міністерства охорони здоров'я та соціально-го розвитку РФ.

тання: "Допомога бідним і нужденним — це самоціль чи засіб для чогось іншого?" Відповідь має бути однозначною: "І те, і інше — в природі людини". Інша річ, що вектори обох прагнень можуть як співпадати, так і бути протилежними. Усе залежить від економічних, політичних, соціальних, культурологічних та інших обставин.

Між країнами існують суттєві відмінності в фінансуванні програм соціального страхування. Розмір страхових внесків у систему страхування (державного і приватного) залежить від багатства країни і розвитку страхової системи. Так, розмір внесків на одного мешканця в 2013 році становив (у доларах США):

- Швейцарія — 7803.
- Фінляндія — 5358.
- Японія — 3888.
- США — 3992.
- РФ — 199.
- Україна — 80.
- Ліхтенштейн — 79.
- Індія — 52.

(Мешканці Ліхтенштейну достатньо забезпечені (у 2009 році ВВП на одну особу складав 139 тис. дол./рік за ПКС) і тому не потребують зайвих інститутів для компенсації наслідків соціальних ризиків).

Результат залежить, перш за все, від економічного стану країни і, по-друге, від історично сформованого соціального укладу. Наприклад, у таких країнах, як Австралія, Швеція і Данія, значна частка витрат покладена на державу. В інших країнах провідну роль відіграє комерційне (приватне) страхування тощо.

Для нас важливо, що в європейських країнах державні витрати на освіту, культуру, охорону здоров'я, соціальне забезпечення у 6 разів перевищують витрати на військові цілі, підтримку правопорядку і державне управління. Далі наводимо порівняльну таблицю страхового навантаження в Україні і передових країнах Заходу.

Згідно з таблицею 1, в Україні найменше навантаження після Греції — країни, котра (як і Україна) найбільше потерпіла від фінансово-економічної кризи 2009 року. При цьому в нас витрати роботодавців переважають у найбільшій мірі. Між тим, оскільки обидві частки видатків є нарахованням на заробітну плату, таке розподілення не полегшує участь робітників (як може здаватися), однак зменшує витрати на інноваційний розвиток і тим самим збільшує рівень безробіття.

Можливі шляхи посилення соціального захисту в сучасних умовах України

Щоб краще зрозуміти феномен соціального страхування в динаміці і місто України в світовому просторі соціального захисту, звернемось до історії розвитку страхування на території сучасної України. Тут слід звернути увагу на те, що відносно України існують уривчасті відомості щодо існування взаємодопомоги на рівні сільської громади на Древній Русі в 11 ст. У 14 ст. в Московії ввели податок для накопичення коштів, які спрямовували на викуп полонених з татарського рабства. "Перше російське від вогню товариство" було заснова-

но указом Миколи I у 1827 році. Водночас перші товариства взаємного страхування від вогню були створені в Полтаві і Тулі...

У 1894—1899 роках страхування робітників було впроваджено на деяких підприємствах Херсона, Одеси і Миколаєва. У 1903 році в царській Росії було запроваджено державне страхування робітників від нещасних випадків, а в 1912 році були прийняті закони про страхування від нещасних випадків та страхування на випадок хвороби, дія яких поширювалася і на територію українських губерній [18]. У 1918 році В.І. Ленін видав декрет: "Положення про соціальне забезпечення трудящих" [19].

Рішенням союзного уряду 23 червня 1933 року всі кошти соціального страхування, а також санаторії, будинки відпочинку та ряд інших установ були передані профспілкам [20].

На межі отримання державної незалежності у лютому 1991 року Рада міністрів і Рада Федерації незалежних профспілок України прийняли спільну постанову "Про управління соціальним страхуванням в Україні", відповідно до якої було утворено перший Фонд соціального страхування УРСР. Лише в 1998 р. Верховною Радою України було прийнято закон "Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування". Після цього було прийнято ще вісім профільних законів і окрема глава в Цивільному кодексі України. На підставі цих законів створено два державних страхових фонди [21] і біля 170 приватних, прийнято чимало постанов Кабінету Міністрів, впроваджена страхова статистика [17; 22].

Зараз в Україні існують такі державні страхові фонди:

1. Фонд соціального страхування України:

Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності;

Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України.

2. Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття.

3. Пенсійний фонд України.

Обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності володарів наземного транспорту за шкоду, заподіяну третім особам, здійснюють Моторне (транспортне) страхове бюро — об'єднання страховиків (МТСБУ). Вони здійснюють взаєморозрахунки з уповноваженими організаціями інших країн у галузі страхування цивільно-правової відповідальності. Налічує 58 страховиків.

Усього в Україні діє біля 70 компаній загального призначення і біля 100 компаній здійснюють медичне страхування під час подорожування по країнам ЄС (так званий асистанс).

Слід відмітити, що в усіх країнах соціальне страхування здійснюється приблизно однаковими способами з незначними варіаціями. Отже, в сфері соціальних відносин, пов'язаних із соціальним захистом, кажучи взагалі, не існує теоретичного оптимуму.

Між тим, соціальні ризики зростають разом з поглибленням економічної кризи, причина якої — застарілі соціально-економічні відносини і провінційна соціальна культура (колоніальний наслідок). Ці обставини зменшують ефективність соціального (та іншого) страхування в Україні.

Крім цього, проблеми національного страхування, що регулюються, можуть виникати з нецільового використання коштів, тобто виплат нестрахового характеру. В наукових колах України існує дискусія щодо доцільності використання (невикористання) державного страхового фонду на адміністративні і інші заходи, які безпосередньо не пов'язані з втратою доходів бенефіціаром. Такі заходи (послуги) рекомендується фінансувати з державної казни (бюджету). До них, зокрема, належать такі послуги по безробіттю, як:

- професійна підготовка або перепідготовка, підвищення кваліфікації;
- профорієнтація;
- пошук підходящої роботи та сприяння у працевлаштуванні, у тому числі шляхом організації громадських робіт для безробітних;
- надання роботодавцям, які працевлаштовують громадян, компенсації;
- надання роботодавцям — суб'єктам малого підприємства, які працевлаштовують безробітних, компенсації;
- інформаційні та консультаційні послуги, пов'язані з працевлаштуванням тощо.

Ця тема завжди буде спірною, оскільки існують доводи "за" і "проти".

Між тим, існують й інші проблеми в сфері соціального страхування. Так, поточні залишки внесків страхові фонди (державні і приватні) використовують для кредитування бізнесу і отримання з цього прибутку. Отримані кошти спрямовують на розширення адміністративних потреб, навчання персоналу, підвищення премій персоналу державних фондів або доходу власників приватних фондів. Для безпосередніх потреб бенефіціарів ці кошти не спрямовують. Отже, не дивно, що в 2016 році на одне вільне робоче місце в секторі обов'язкового державного страхування претендувала 31 особа, а в секторі приватного страхування — 44, при тому що в середньому по економіці ця цифра дорівнювала 10.

Практика показує, що для поліпшення ситуації потрібно розширити права професійних союзів і громадськості по контролю за роботою фондів, а також запровадити сталі статистичні дослідження з питань страхування (коли для цього в бюджеті з'являться необхідні кошти).

У кризових ситуаціях для боротьби з бідністю доцільно вводити продовольчі картки, запровадити 50% сплату за ліки для бідних за будь-якими рецептами, залишити безкоштовний проїзд тим, хто цього потребує тощо. Але усе це можливо зробити після того, як у суспільстві з'явиться попит на благодійність. Проте це питання виходить за межі даного дослідження.

Але головне полягає в поліпшенні економічного стану країни. Тоді не потрібно буде для надання соціальної допомоги бенефіціарам шукати серед них бідніших за бідних і вдаватися до інших засобів легітимного зменшення обсягів допомоги. Навпаки, для успішної роботи системи страхування потрібно розширювати платоспроможний попит на соціальний захист з боку фізичних і юридичних осіб. Адже без страхових внесків не може бути і витрат. Між тим, питання економічної незрілості суспільства освітлюється в науковій літературі недостатньо і підмінюється освітленням моральних заходів на кшталт боротьби з тіньовою економікою і корупцією. Навіть так звана боротьба з бідністю, більше моральне питання ніж економічне. Дійсно економічним є питання виходу з економічної кризи і по-

дальшого розвитку суспільства. Але народ має дожити до кращих часів і тому йому потрібна посилена соціальна допомога.

Узагальнюючі оцінку систем страхування слід відмітити, що захист від соціальних ризиків з'явився разом з ризиками, тобто з появою людини розумної, а форми соціального захисту змінювались разом із зміною соціально-економічного укладу. Більш того: постійний тиск на суспільство, спричинений ризиками, є одним із важелів його історичної еволюції.

ВИСНОВКИ

1. З'ясовано, що в світі панують п'ять моделей соціального захисту, деякі з яких мають ті чи інші ознаки соціального страхування. Це соціально-демократична модель; неоліберальна модель; неоконсервативна модель (континентальна модель, модель О. Бісмарка); модель Бевериджа; модель приватного страхування. Але розмаїття методів соціального страхування не носить сутнісний характер. Якість страхової допомоги залежить, перш за все, від багатства країни. Але є загальна закономірність: у країнах з низьким питомим ВВП система страхування більш прискіплива, спрямована на економію коштів в ущерб нужденним.

2. Порівняльний аналіз особливостей страхової справи в країнах світу з практикою соціального страхування в Україні показує, що Україна майже нічим суттєво не відрізняється від інших країн світу за моделями соціального страхування. Але є два винятку. Перший — введення системи єдиного страхового внеску дозволило уникнути законодавчого розподілення внесків за видами страхування, здійснюючи це в "ручному режимі". Другий виняток — це передбачувано мала частка страхувальників, які послуговуються електронною системою "рівний — рівному".

3. Можливі шляхи посилення соціального захисту (враховуючи поточний соціально-економічний стан України і попит на захист населення) можна поділити на дві категорії: кардинальні і поточні. Кардиналі заходи передбачають вихід країни з економічної кризи (перш за все, реноваційної кризи) і подальший розвиток економіки, розширювати платоспроможний попит на соціальний захист з боку фізичних і юридичних осіб тощо.

Інші заходи мають бути спрямовані на першочерговий захист збіднілого населення. Серед них:

- розширення прав професійних союзів і громадськості, а також Мінфіну по контролю за роботою страхових фондів (державних і приватних);
- запровадження сталих статистичних досліджень з питань страхування за розширеною номенклатурою показників;

переймаючи досвід інших країн, за наявності коштів у бюджеті і страхових фондах, запровадити продовольчі картки для бідних, 50% сплату за ліки за будь-якими рецептами, залишити безкоштовне лікування і безкоштовний проїзд тим, хто цього потребує. Доцільно також: тимчасово заборонити інвестицій дохід державних страхових фондів використовувати для фінансування адміністративних і інших потреб безпосередньо не пов'язаних з потребами бенефіціарів тощо.

Література:

1. Elias Phaahla. What the South African State does for the poor: II Social Insurance. 2015. //URL: hsf.org.za/resource-centre/hsf-briefs/what-the-south-african-state-does-for-the-poor-ii-social-insurance
2. Shawn Grimsley. Social Insurance Programs: Definition, Types & Examples. (USA) // URL: <https://study.com/academy/lesson/social-insurance-programs-definition-types-examples.html>
3. Птуха М.В. Очерки по истории статистики XVII—XVIII веков / М. Птуха. — М.: Госполитиздат. — 1945. — 352 с.

4. Казмерчук М.Т. Єдиний соціальний внесок: міжнародний та вітчизняний досвід / М.Т. Казмерчук // Управління розвитком. — 2013. — № 17. — С. 61—63.

5. Такафул — исламское страхование // URL: islamic-finance.ru/load/2-1-0-13

6. David m. Cutler1 & Richard Johnson. The birth and growth of the social insurance state: Explaining old age and medical insurance across countries

7. Германия: социальное государство от Бисмарка до Аденауэра. // Голос русскоязычной Америки, 2014 // URL: www.forumdaily.com/germaniya-socialnoe-gosudarstvo-ot-bismarka-do-adenauera

8. государственное страхование // URL: www.gov.uk/national-insurance

9. Social insurance. (USA) // URL: en.wikipedia.org/wiki/Social_insurance

10. What is social insurance? Definition and meaning. (USA) // URL: www.businessdictionary.com/definition/social-insurance.html 03

11. Social Insurance. Government of Gibraltar // URL: https://www.gibraltar.gov.gi/new/social-insurance.

12. Social Insurance Services. (Cypr) // URL: www.mlsi.gov.cy/mlsi/sid/sidv2.nsf/All/0FF5365BD48D9640C22581D800450D77?OpenDocumnt, 2018.

13. Social insurance — Citizens Information. (Ireland) // URL: www.citizensinformation.ie/en/social_welfare/irish_social_welfare_system/social_insurance_prsi/social_insurance_in_ireland.html, 2018.

14. Програми соціального страхування // URL: https://study.com/academy/lesson/social-insurance-programs-definition-types-examples.html 07

15. Поняття, принципи й види загальнообов'язкового державного соціального страхування // URL: studies.in.ua/soc_zabezp/1566-ponyattya-principi-ta-vidi-zagalnoobovyaz..., 2018.

16. Поняття, принципи й види загальнообов'язкового державного соціального страхування // URL: buklib.net/books/23406

17. Горна М.О. Статистичне забезпечення управління фондами соціального страхування // URL: kneu.edu.ua/.../Статистичне%20забезпечення%20уп...

18. Тархов П.В. та ін. Соціальне страхування: Конспект лекцій. — Суми: СумДУ, 2009. — 164 с. // URL: essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/2628/1/Socialne_strah.doc

19. Декрет Совета Народных Комиссаров. Положение о Социальном Обеспечении трудящихся. РСФСР, 1918. // 2014 // URL: istmat.info/node/31921

20. Історія виникнення і розвитку соціального страхування, 2017 // URL: www.fssu.gov.ua/fse/control/main/uk/publish/printable_article/94778023

21. Статут фонду соціального страхування від 08.02.2017 // URL: http://komspip.rada.gov.ua/uploads/documents/30443.pdf

22. Національні рахунки соціального захисту (НРСЗ) в Україні у 2016 році: Статистичний збірник / Державна служба статистики України URL: https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2016/vvp/kvznr/arh_kvznr_2016_u.htm

References:

1. Phaahla, E. (2015), "What the South African State does for the poor: II Social Insurance", available at: hsf.org.za/resource-centre/hsf-briefs/what-the-south-african-state-does-for-the-poor-ii-social-insurance (Accessed 10 May 2018).

2. Grimsley, S. (2018), "Social Insurance Programs: Definition, Types & Examples. (USA)", available at: https://study.com/academy/lesson/social-insurance-programs-definition-types-examples.html (Accessed 10 May 2018).

3. Ptukha, M.V. (1945), Ocherky po istoriyi statystyky XVII-XVIII vekov [Essays on the history of statistics of the XVII-XVIII centuries], Hospolytyzdat, Moscow, Russia.

4. Kazmerchuk, M.T. (2013), "Single social contribution: international and national experience", Upravlinnia rozvytkom, vol. 17, pp. 61—63.

5. Islamic-Finance (2018), "Takaful - Islamic insurance", available at: islamic-finance.ru/load/2-1-0-13 (Accessed 10 May 2018).

6. Cutler1, D. M. and Johnson, R. (2004), "The birth and growth of the social insurance state: Explaining old age and medical insurance across countries", available at: https://scholar.harvard.edu/files/cutler/files/the_birth_and_growth_of_the_social_insurance_state.pdf (Accessed 10 May 2018).

7. Holos ruskoiazychnoj Ameryky (2014), "Germany: a social state from Bismarck to Adenauer", available at: www.forumdaily.com/germaniya-socialnoe-gosudarstvo-ot-bismarka-do-adenauera (Accessed 10 May 2018).

8. Gov.uk (2018), "National Insurance", available at: www.gov.uk/national-insurance (Accessed 10 May 2018).

9. wikipedia (2018), "Social insurance. (USA)", available at: en.wikipedia.org/wiki/Social_insurance (Accessed 10 May 2018).

10. Business Dictionary (2018), "What is social insurance? Definition and meaning. (USA)", available at: www.businessdictionary.com/definition/social-insurance.html 03 (Accessed 10 May 2018).

11. Government of Gibraltar (2018), "Social Insurance", available at: URL: https://www.gibraltar.gov.gi/new/social-insurance (Accessed 10 May 2018).

12. Republic of Cyprus, Ministry of Labour, Welfare and Social Insurance (2018), "Social Insurance Services", available at: www.mlsi.gov.cy/mlsi/sid/sidv2.nsf/All/0FF5365BD48D9640C22581D800450D77?OpenDocumnt (Accessed 10 May 2018).

13. Citizens Information. (Ireland) (2018), "Social insurance", available at: www.citizensinformation.ie/en/social_welfare/irish_social_welfare_system/social_insurance_prsi/social_insurance_in_ireland.html (Accessed 10 May 2018).

14. Grimsley, S. (2018), "Social Insurance Programs: Definition, Types & Examples", available at: https://study.com/academy/lesson/social-insurance-programs-definition-types-examples.html (Accessed 10 May 2018).

15. studies.in.ua (2018), "Concept, principles and types of compulsory state social insurance", available at: studies.in.ua/soc_zabezp/1566-ponyattya-principi-ta-vidi-zagalnoobovyaz (Accessed 10 May 2018).

16. buklib.net (2018), "Concept, principles and types of compulsory state social insurance", available at: buklib.net/books/23406 (Accessed 10 May 2018).

17. Horna, M.O. (2016), "Statistical provision of management of social insurance funds", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, KNEU, Kyiv, Ukraine.

18. Tarkhov, P.V. (2009), Sotsial'ne strakhuvannia: Konsept lektzij [Social insurance: A summary of lectures], SumDU, Sumy, Ukraine.

19. RSFSR (1918), "Decree of the Council of People's Commissars. Regulations on the Social Security of Workers", available at: istmat.info/node/31921 (Accessed 10 May 2018).

20. Social Insurance Fund of Ukraine (2017), "History of the emergence and development of social insurance", available at: www.fssu.gov.ua/fse/control/main/uk/publish/printable_article/94778023 (Accessed 10 May 2018).

21. Social Insurance Fund of Ukraine (2017), "Statute of the Social Insurance Fund of Ukraine", available at: http://komspip.rada.gov.ua/uploads/documents/30443.pdf (Accessed 10 May 2018).

22. State Statistics Service of Ukraine (2017), "National Social Security Accounts (NRCPs) in Ukraine in 2016", available at: https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2016/vvp/kvznr/arh_kvznr_2016_u.htm (Accessed 10 May 2018).

Стаття надійшла до редакції 13.05.2018 р.